

PROIECTUL LUI C. RĂDULESCU-MOTRU DE FUNDAMENTARE A PSIHOLOGIEI CA ȘTIINȚĂ A NATURII

MONA MAMULEA*

C. RĂDULESCU-MOTRU'S PROJECT FOR ESTABLISHING PSYCHOLOGY AS A SCIENCE OF NATURE

ABSTRACT: In his early writings, Rădulescu-Motru acknowledged as a valuable gain the fact that psychology had emancipated itself from the tutelage of metaphysics. However, he believed that this progress could not lead to a scientific psychology unless its outcomes were integrated into the broader scientific understanding of nature.

In the following, I will discuss Rădulescu-Motru's ideas concerning the founding of psychology as a natural science. His project essentially involves three directions: (1) conceptual reconsideration, (2) uniformization, and (3) regulation of the soul. I will also show that throughout this process, Rădulescu-Motru remained committed to methodological naturalism.

KEYWORDS: soul vs. psychic contents; consciousness; natural vs. psychic laws; naturalism; instrumentalism; scientific psychology.

Crearea psihologiei științifice în secolul al 19-lea a însemnat printre altele sacrificarea conceptelor filosofice de suflet și de conștiință, căci obiectele care constituiau extensiunea lor nu puteau fi măsurate și investigate pe cale experimentală. O realitate imaterială și simplă, lipsită de întindere, precum era considerat sufletul, dar care în mod miraculos era totuși sediul anumitor „facultăți” sau „puteri”, nu putea fi măsurată sau cuantificată. În mod similar, o conștiință gândită substanțialist, ca fiind de sine stătătoare, nu poate fi obiect de cercetare empirică. Rădulescu-Motru îi creditează pe Herbart, James și Wundt drept pionierii acestei răsturnări de perspectivă, esențială pentru afirmarea psihologiei științifice.¹ Dar o schimbare conceptuală implică în anumite condiții și o schimbare la nivelul obiectului. Cuvintele care desemnau vechile obiecte ale cercetării metafizice (‘suflet’ și, ceva mai nou, ‘conștiință’) au rămas aceleași; referința, nu. Definind sufletul și conștiința în termeni de *sumă* – ca totalitate a stărilor/proceselor psihice, respectiv a stărilor/proceselor psihice conștiente, psihologia științifică a impus un nou decupaj al realului, adică o nouă realitate mentală. Vechea realitate, a sufletului imaterial și

* Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române

nemuritor, discreditată cum era, a fost lăsată în seama speculațiilor metafizice. Psihologia a devenit astfel o „psihologie fără suflet”, după expresia lui F. A. Lange, care a realizat el însuși un program de constituire a unei psihologii „obiective”.² Deși adept și apărător al acestei schimbări conceptuale, Rădulescu-Motru a continuat să utilizeze vechiul termen de ‘suflet’ alături de termeni agreeți de psihologia vremii sale, precum ‘psihic’ sau ‘acte psihice’. Din frecvența folosire substantivală a acestora nu trebuie însă să deducem că Motru substanțializa ontologic obiectele la care acești termeni se referă. La el, sufletul nu era o substanță identică cu sine însăși, ci o multiplicitate de fenomene interconectate și supuse schimbării. În această privință, perspectiva sa psihologică este coerentă cu cea filosofică; pentru Rădulescu-Motru, atât realitatea externă, cât și cea internă erau *fenomenale* (în sensul lui Kant), și niciun fenomen nu este substanță, adică de sine stătător. Când scria deci ‘suflet’, Rădulescu-Motru avea în minte suma a ceea ce numim stări psihice, iar nu o unitate indivizibilă.

Psihologia științifică trebuia să se constituie ca *știință a naturii* (în sensul strict al termenului). Acest deziderat al lui Rădulescu-Motru ridică probleme nu atât legate de metodă (psihologia de atunci avea deja o metodă experimentală), cât de constituirea obiectului (sufletul) astfel încât acesta să poată fi investigat ca obiect al naturii în același sens în care sunt investigate toate celelalte obiecte pe care le studiază științele „speciale”.³ Principala presuposiție metafizică din spatele acestui deziderat postulează unitatea cunoașterii și a realului fenomenal.

Fundamentarea epistemologică a psihologiei științifice a fost una dintre principalele preocupări ale tânărului Rădulescu-Motru în cursurile de psihologie pe care le-a ținut în perioada 1897–1898 (publicate în 1898 sub titlul *Problemele psihologiei*) și în lucrări apărute în anii imediat următori, precum *Puterea sufletească* (1908). În acea vreme, psihologia occidentală lucra deja de câteva decenii (practic, de la Herbart⁴) cu concepte matematizabile ale sufletului; mai mult, fuseseră⁵ formulate legi psihofizice. Rădulescu-Motru a remarcat însă trei probleme pe care psihologia încă le mai are de rezolvat pentru a putea intra în rândul științelor naturii.

(1) Diferența dintre modul în care sunt concepute fenomenele psihice și cele fizice. Fenomenele naturii externe sunt concepute ca fiind în spațiu și timp, în vreme ce fenomenele naturii interne sunt considerate ca fiind lipsite de întindere în spațiu.

(2) Problema uniformității – sau caracterul „de individualitate” pe care îl au fenomenele psihice în raport cu fenomenele fizice, care au un caracter de uniformitate. Fenomenele psihice sunt limitate la modul în care apar subiectului, în vreme ce fenomenele fizice sunt aceleași în întreaga natură fizică.

(3) Lipsa legilor psihice. Spre deosebire de fenomenele fizice, fenomenele psihice sunt lipsite de legi constante și uniforme.

Aceste probleme fuseseră și continuau să fie invocate de sceptici și de adversarii psihologiei științifice. De modul în care vor fi ele soluționate, credea Rădules-

cu-Motru, depinde nu numai soarta psihologiei științifice, ci și direcția pe care o va lua filosofia în viitor – căci, după el, filosofia, în calitatea ei de „știință universală”, are misiunea de a produce imaginea unitară asupra lumii din imaginile parțiale furnizate de științele naturii.

Ca soluție la problemele de mai sus, tânărul Rădulescu-Motru a propus un proiect tridimensional, axat pe redefinirea, uniformizarea și legiferarea sufletului.

1. REDEFINIREA

Dintre problemele enunțate anterior, prima este strâns legată de vechiul concept de suflet, întrucât presupune definirea acestuia ca fiind imaterial (prin urmare, aspațial) și simplu (fără părți, deci indivizibil). Această problemă care datează încă de la Kant⁶ are drept consecință inaplicabilitatea matematicii la fenomenele psihice. Este nevoie de cel puțin două dimensiuni pentru stabilirea unor raporturi cantitative, iar fenomenele psihice nu au decât o dimensiune, cea temporală. La această problemă ridicată de Kant răspunsese deja Herbart, care a stabilit că intensitatea poate fi considerată cea de a doua dimensiune a fenomenelor psihice, deschizând astfel calea pentru cercetările cantitative ale psihofizicii.

Vechea concepție asupra sufletului îl descria ca lipsit de întindere în spațiu, precum punctul matematic. Dar un astfel de suflet este, totodată, și indivizibil. Fiind lipsit de părți, nu se pot stabili raporturi matematice în interiorul acestuia. În „Despre suflet”, anexă la capitolul III din *Problemele psihologiei*, Rădulescu-Motru și-a propus să arate că sufletul nu este incompatibil cu noțiunile de spațiu și de diviziune, aducând în paralel obiecții la conceptul de suflet al metafizicii spiritualiste.⁷ Aceasta din urmă înțelegea sufletul ca fiind simplu și aspațial. O astfel de înțelegere, scria Motru, face din suflet un obiect imposibil de cercetat prin metodele științelor naturii. Științele naturii stabilesc legături cauzale între elemente divizibile, plasate în spațiu. În plus, ipoteza sufletului simplu și fără întindere (Rădulescu-Motru folosea cuvântul ‘extensiune’) nu permite postularea vreunui contact între acesta și natura exterioară, fapt care subminează eforturile de a furniza o explicație științifică unitară asupra lumii. Doctrina spiritualistă, spunea Rădulescu-Motru, mizează pe intuiție în conceperea sufletului ca aspațial și indivizibil; cu alte cuvinte, din faptul că nu ne putem închipui sufletul ca având întindere în spațiu reiese, pentru reprezentanții poziției spiritualiste, că acesta nu posedă o astfel de proprietate. Pentru a răspunde acestui argument, Rădulescu-Motru a apelat la distincția dintre spațiul intuit al experienței comune și spațiul abstract cu care operează știința. Multe abstracțiuni ale științei sunt non-intuitive. Din faptul că sufletul nu poate fi „văzut” sau reprezentat în spațiul tridimensional, nu rezultă o incompatibilitate de principiu între acesta și ideea de spațiu. Rădulescu-Motru a prezentat aici două argumente – unul pentru caracterul divizibil al sufletului, iar celălalt, în favoarea extensiunii acestuia. Primul argument este evoluționist și are ca presuposiție

de bază ideea unei corelații între evoluția creierului și evoluția sufletului. Evoluția sufletului este un proces care se produce de la simplu la complex, scria el, în paralel cu evoluția creierului. Dacă admitem că elementele nervoase se diferențiază la nivelul creierului (fapt stabilit pe cale științifică), trebuie să admitem că același lucru se întâmplă și la nivelul sufletului. Prin urmare, sufletul nu este simplu/divizibil. Al doilea argument pornește de la o corelație, și anume de la faptul că știința experimentală constată o creștere, în creier, a consumului de substanțe chimice, în paralel cu intensificarea activității sufletești. Pentru a putea determina un consum de energie materială, spunea Rădulescu-Motru, sufletul trebuie să intre cumva în contact direct cu creierul. Prin urmare, el nu este lipsit nici de extensiune. (În acest al doilea argument, Rădulescu-Motru inferă o cauzalitate de la suflet la creier care nu reiese din simpla corelație observată între activitățile celor două.)

Când spunem însă că *ceva* este divizibil, vorbim implicit despre acel ceva ca fiind o unitate de un fel sau altul. Sensul în care se poate vorbi de unitate la nivelul sufletului, spunea Rădulescu-Motru, este strict legat de faptul că avem de-a face la acest nivel cu elemente coordonate. Unitatea sufletului nu este o consecință a simplității și indivizibilității sale (idee pe care Motru o respingea), ci o consecință a caracterului său integrat, i. e. a interconectării dintre elementele sale. Motru a fost sedus de ipoteza lui Théodule Ribot (*Les Maladies de la personnalité*, 1884) potrivit căreia sufletul este alcătuit din ceea ce fuseseră cândva elemente sufletești simple și primitive. Ele s-au asociat în cursul evoluției și au devenit o colonie centralizată, care a căpătat lent propria ei conștiință. Această „conștiință colonială” a confiscat în favoarea ei toate conștiințele individuale, asemenea (după analogia lui Ribot) unui stat centralizat în care puterea centrală, la început foarte slabă, abia recunoscutibilă, adesea inferioară propriilor ei supuși, se întărește cu timpul în detrimentul acestora, diminuându-i și absorbându-i.⁸ Unitatea sufletului este dată deci nu de caracterul lui simplu și lipsit de părți, ca în metafizica spiritualistă, ci de faptul că părțile componente sunt integrate funcțional. Unitatea pe care o avea în vedere Rădulescu-Motru era o unitate *funcțională*, nu *compozițională*. În concluzie, pentru ca sufletul să poată fi obiectul unei științe a naturii, el trebuie conceput cu totul altfel decât a făcut-o metafizica spiritualistă. Trebuie conceput asemenea corpului – divizibil și cu întindere în spațiu.

Apendicele „Despre suflet” ne lasă să întrezărim și în ce direcție se va îndrepta filosofia care rezolvă corect problemele psihologiei și care este în același timp capabilă să ne redea tabloul unitar al realului:

Cu înlăturarea acestei doctrine [doctrina spiritualistă – n. m., M. M.], abisul între suflet și materie dispare și se deschide calea unei largi largi concepțiuni moniste.⁹

Că această concepție trebuie să fie neapărat un *monism*, faptul reiese din exigența unității cunoașterii și implicit a realului. Respingând deopotrivă monismul

spiritualist și monismul materialist, Rădulescu-Motru a rămas cu doar două posibilități: monismul idealist și monismul neutru.

2. UNIFORMIZAREA

Odată ce sufletul a fost redus prin definiție la conținuturi fără conținător împotriva concepțiilor tradiționale, Rădulescu-Motru este pregătit să răspundă unei alte categorii de obiecții la adresa constituirii psihologiei științifice. Cea de-a doua problemă a psihologiei se referă la faptul că fenomenele psihice sunt considerate individuale, ireductibile deci la câteva fenomene tipice elementare. Fenomenele individuale, disparate, nu se pot constitui într-un obiect al științei, căci asupra lor nu se pot formula legi și, prin urmare, nu se pot face predicții. Doar lucrând cu abstracțiuni, adică cu fenomene tipice, știința este capabilă să emită predicții asupra întregii naturi fizice (pe baza postulatului uniformității naturii). Fenomenele psihice sunt însă considerate pur individuale și, prin urmare, neabstractizabile. Dacă așa stau lucrurile, psihologia nu poate descrie decât sufletul individual sau, mai bine zis, modul în care se înfățișează acesta la un moment dat, iar nu un suflet în genere, uniform. Din aceasta decurge incapacitatea psihologiei de a formula legi și a emite predicții. Mai mult, caracterul individual și nemediat al vieții psihice o reduce pe aceasta din urmă la experiența privată a fiecăruia cu propriul său suflet. Prin urmare, nu pot exista legi psihice universale, asemenea legilor fizice.

Argumentarea lui Rădulescu-Motru, aparent sub forma *tu quoque*, vizează însuși modul în care științele naturii își constituie obiectul. Caracterul neuniform al psihicului nu face imposibilă știința psihologiei, căci natura fizică însăși vedește un astfel de caracter. Uniformitatea pe care se bazează știința naturii fizice nu este un dat al naturii: ea este un rezultat al analizei.

Oare fenomenele și lucrurile din natura externă, acelea care formează obiectul științelor exacte, sunt ele într-adevăr uniforme? Sunt două frunze de copac în natură perfect identice? Nu; fenomenele și lucrurile naturii externe sunt în intuițiunea noastră tot așa de variate și de individuale cum sunt și fenomenele sufletești. Numai elementele provenite din analiza acestor lucruri externe, le presupunem noi științificește că sunt identice; și numai pe baza acestora putem întemeia știința noastră exactă. [...] Și dacă lucrurile sunt astfel în științele naturale exacte, de ce n-ar fi tot așa în psihologie?¹⁰

Natura fizică este uniformă pentru că a fost (și este mai departe) constituită astfel. Soluția problemei este, prin urmare, constituirea naturii psihice în același mod în care a fost constituită natura fizică. Acest proces presupune mai multe etape:

– *reducția* prin analiză a sufletului la elementele componente. Sufletele oamenilor par unice și incomparabile între ele numai în măsura în care sunt considerate ca totalități indivizibile. Dacă însă sunt analizate și reduse la elementele din care sunt compuse, se constată că acestea din urmă sunt general-umane. Deosebiri-

le dintre oameni la nivel psihic trebuie explicate prin asocierea distinctă a acestor elemente componente, iar nu printr-un presupus mod de a fi al întregului;

– *postularea uniformității psihice* pe baza analizei de mai sus;

– adoptarea unei metode *obiective* (externe) de cercetare. Aceasta presupune renunțarea la metoda introspecției, prin care fenomenele psihice nu pot apărea decât ca individuale;

– extinderea cercetării asupra vieții sufletești în întreaga natură organică.

Această direcție sugerează că sufletul nu este o excepție miraculoasă ori un privilegiu al omului, ci o componentă a naturii, alături de cea fizică. Prin aceasta, Rădulescu-Motru pare să sugereze constituirea unei *psihosfere*, alături de biosferă și de geosferă.

Modul în care a rezolvat această a doua problemă a psihologiei a însemnat, pentru Rădulescu-Motru, și o detașare de profesorul său Wilhelm Wundt. În ideea lui Wundt, fenomenele sufletești există numai întrucât există o conștiință umană care să le perceapă. Ele rămân în mod esențial individuale și subiective. Dar aceasta înseamnă, credea Motru, că legile pe care le stabilește psihologia nu au realitate în afara conștiinței umane; ele sunt la fel de efemere precum existența individului.¹¹ Rădulescu-Motru viza stabilirea unor legi psihice universale și necesare, asemenea celor din științele naturii.

3. LEGIFERAREA

Soluționarea problemei cauzalității psihice este cea mai importantă dintre toate. Pentru a face predicții, psihologia trebuie să fie capabilă să identifice condițiile sub care se produce un anumit fenomen psihic. Ea trebuie, de asemenea, să poată descrie modul în care sunt „înlănțuite” fenomenele psihice. Trebuie să arate că producerea unui anumit fenomen psihic, dacă sunt întrunite condițiile, are un caracter necesar și universal.

Rădulescu-Motru era nemulțumit cu maniera lui Wundt de rezolvare a acestei probleme, prin propunerea unui nou tip de cauzalitate pentru fenomenele psihice, distinct de cauzalitatea fizică. Wundt opunea principiului *conservării* energiei, din științele fizice, un principiu al *creșterii* energiei sufletești, în psihologie, principiu bazat pe ceea ce el numea „sinteze creatoare”. O consecință inacceptabilă a acestei perspective, considera Rădulescu-Motru, este imposibilitatea predicției în ceea ce privește fenomenele psihice. Odată ce valorile acestora cresc prin sinteze creatoare spontane, predicțiile sunt imposibile. La Wundt nu era însă vorba despre o ruptură propriu-zisă între cauzalitatea fizică și cea psihică; cele două erau complementare și trebuiau privite în perspectiva paralelismului psihofizic, ca două descrieri diferite ale uneia și aceleiași experiențe. Măsurătorile fizice ale acestei experiențe au de-a face cu mase, forțe și energii obiective. Măsurătorile psihice, care compară componentele psihice cu rezultatele lor, au de-a face cu valori și scopuri subiective.

Wundt a formulat legea rezultatelor psihice astfel: orice compus psihic vădește proprietăți care pot fi înțelese pe baza proprietăților elementelor sale componente, dar care în niciun caz nu trebuie înțelese ca fiind suma proprietăților elementelor componente. Valoarea subiectivă a agregatului poate să crească prin comparație cu cea a componentelor sale. Ideea-agregat, care este ea însăși un nou conținut psihic, a fost făcută posibilă de aceste componente, dar nu este sub nicio formă conținută în ele. Spre exemplu, rezultatul creativ al unui raționament are o valoare mai mare decât părțile sale componente. Principiul creșterii energiei psihice, la Wundt, trebuie văzut ca fiind reversul sau latura subiectivă a principiului conservării energiei.¹² Rădulescu-Motru voia însă și o *natură* unică, nu doar o *experiență* unică, cu perspectivele asupra ei extrem de diferite. Voia o unitate reală între obiectul psihologiei și obiectul științelor naturii. Cauzalitatea lui Wundt era nesatisfăcătoare pentru că nu asigura această unitate. El considera că, în principiu, nu există nicio piedică serioasă în a admite legi cauzale în psihologie care să fie *analoge* celor din științele fizice. Suntem însă departe de a le avea, recunoștea el în 1898. *Problemele psihologiei* lasă rezolvarea acestei chestiuni pe seama psihologiei viitorului, dar *direcția* în care trebuie căutate aceste legi și *metoda* prin care se poate ajunge la ele sunt clar precizate:

– Legile psihice trebuie căutate *la nivelul psihicului*, iar nu la nivel fiziologic. Rădulescu-Motru a respins epifenomenalismul și orice altă formă de materialism în explicarea fenomenelor psihice;

– Legile psihice trebuie formulate în așa fel încât să se poată stabili raporturi între acestea și legile fizice. Acest aspect era foarte important pentru Rădulescu-Motru. Întrucât psihicul este un fapt al naturii, legile sale trebuie să fie coerente cu celelalte legi ale naturii.

Legile pe care urmează să le găsească psihologia trebuie deci să fie specifice acesteia – așa cum sunt, de altfel, toate legile științelor „speciale”. Fizica, chimia, biologia au, fiecare, legi proprii, dar principiul uniformității naturii (și, implicit, al unității cunoașterii) cere ca toate aceste legi să se constituie într-un întreg coerent. Legile psihologiei nu pot face notă discordantă cu legile naturii, căci psihicul nu este ceva non- sau supranatural. Ca fenomen al naturii, psihicul ar trebui să poată fi explicat prin același concept fundamental prin care este explicată natura externă. Motru a constatat că în descrierea naturii fizice se folosește din ce în ce mai mult conceptul de energie, pe care îl vedea superior celui de forță. Conceptul de energie este mai abstract decât cel de forță; el nu mai păstrează reziduurile senzoriale ale acestuia din urmă, fapt care îl face să câștige în exactitate și îl ferește de speculații. Dar conceptul de energie nu face altceva decât să reprezinte raporturile de dependență existente între fenomenele naturii.¹³ Energia nu trebuie înțeleasă ca un principiu fluid, ubicuu și misterios, scria Rădulescu-Motru încă de când își pregătea teza de doctorat la Viena. Ea nu trebuie înțeleasă reprezentationalist, ca și cum Universul ar fi un „depozit” de energie. „Energia” nu e decât un concept util care

rezumă și simplifică rezultatele științei. Asemenea forței, al cărei înlocuitor este, energia este postulată *a posteriori*, de mintea umană, și își datorează existența faptului că fenomenele naturii pot fi descrise abstract, prin raporturi cantitative.¹⁴ Rădulescu-Motru credea că noțiunea de energie ar avea un bun potențial explicativ și în descrierea fenomenelor psihice. La baza acestei opinii stă, pe de o parte, postulatul uniformității naturii (care cere ca substratul tuturor fenomenelor naturale să fie considerat uniform) și, pe de altă parte, un set de idei cu privire la cunoașterea științifică. În primul rând, știința pornește de la datele sensibilității noastre, prin urmare depinde de modul particular în care se constituie această sensibilitate. În al doilea rând, știința este produsul epocii ei – cu alte cuvinte, al unor indivizi umani interconectați și situați într-un anumit context al evoluției intelectuale și sociale. Din acest motiv, ea însăși este în evoluție. În al treilea rând și, poate, cel mai important, știința este convențională. Conceptele (abstracțiunile) cu care operează ea nu oglindesc ceva substanțial la nivelul realului, ci ele doar aproximează realul, fixându-l în raporturi matematice. Forța, de exemplu, a fost o astfel de convenție utilă în epoca în care a fost introdusă. Pentru știința contemporană, energia este o convenție și mai bună, căci pe lângă virtuțile legate de exactitate, o are și pe aceea că *explică mai mult*. Astfel, Rădulescu-Motru nutrea speranța că o noțiune precum „energia psihică” are bune șanse să pătrundă în limbajul științific al psihologiei. Ca și energia fizică în cunoașterea naturii externe, energia psihică are doar un caracter instrumental în cunoașterea științifică a minții. Rolul acestui concept introdus *a posteriori* este să ne ajute să sistematizăm mai bine fenomenele psihice – printre altele, în vederea predicției. Dacă avem în vedere caracterul strict instrumental al noțiunii de energie, sugestia de deplasare a acesteia în domeniul psihologiei nu mai pare absurdă. Prin această epistemologie ficționalistă și instrumentalistă, Rădulescu-Motru se încadra într-o direcție dominantă în Europa la sfârșitul secolului al 19-lea, reprezentată printre alții de Mach. Abstracțiuni precum „masă”, „forță”, „atom”, scria Mach într-un fragment citat de Motru, nu trebuie considerate realități independente de mintea noastră.¹⁵ Prin modul în care Motru înțelege constituirea științifică a naturii, el rămâne departe de naturalismul naiv, încadrându-se, mai degrabă, într-un naturalism metodologic. Extinderea conceptului de energie la fenomenele psihice era, de asemenea, o idee discutată în epocă și sugerată de autori precum Ostwald, Siegart și Stumpf, pe care Rădulescu-Motru i-a frecventat.

În stabilirea legilor psihice trebuie deci să ne folosim de conceptul de energie al științelor fizice. Condiția de bază pentru ca această deplasare conceptuală să funcționeze era, credea Motru, găsirea unui principiu prin intermediul căruia raporturile dintre fenomene să ia forma unor dependențe reciproce necesare. Acest principiu trebuie să fie analog principiului conservării energiei.

O lege sufletească, dacă este să fie stabilă, presupune prealabil în domeniul fenomenelor sufletești condițiuni analoage cu acelea care se postulează de mintea omenească în domeniul fenomenelor fizice; în primul rând, presupune condițiunea că fenomenele care se studiază aci aparțin și ele unui sistem constant,

așa că relațiunile cari se găsesc prin experiență între fenomenele sufletești să poată fi considerate ca relațiuni ale totalității sistemului și, prin urmare, să fie ridicate la rangul de legi explicative.¹⁶

Prima condiție este stabilirea sistemului în interiorul căruia fenomenele psihice apar ca părți ale unui întreg. Unitatea psihică se vedește aici o noțiune necesară pentru psihologie, cu condiția, spunea Motru, ca această unitate să fie o *ipoteză de lucru*, iar nu o *doctrină metafizică*.¹⁷ O a doua condiție este ca acest principiu fundamental analog principiului conservării energiei să fie stabilit „pe un fond experimental”. Chiar dacă energia totală a sistemului nu poate fi măsurată direct, pe cale experimentală (așa cum, de altfel, nu poate fi măsurată nici suma energiilor din Univers), raportul care se stabilește la transformarea unei forme de energie în alta trebuie să fie măsurabil.

* * *

Am identificat, la C. Rădulescu-Motru, trei direcții principale de întemeiere a psihologiei ca știință a naturii, direcții care se întretaie și, pe anumite segmente, se sprijină reciproc. Toate trei vizează obiectul psihologiei – sufletul, și pot fi văzute ca un proces ascendent, la baza căruia găsim *redefinirea* obiectului, iar în vârf – *legiferarea* lui. Redefinirea psihicului în termeni de conținuturi (care introduce *multiplicitate* acolo unde era înainte doar unitate) este fundamentală întrucât doar pe baza ei se poate produce *uniformizarea* (care introduce *unitate* acolo unde este *multiplicitate*). Înainte de orice, psihicul trebuia spart în *părți* pentru a putea fi descris științific, în termeni de raporturi matematice. Interesant de remarcat este faptul că după ce a înlăturat noțiunea metafizicii spiritualiste (a unui suflet unitar prin definiție), Rădulescu-Motru a văzut imediat necesitatea de a restitui sufletului unitatea pe care o pierduse în procesul de redefinire. Conținuturile psihice, ca atare, fiind individuale prin excelență, pot fi cel mult descrise (așa cum spusesese Kant), dar nu studiate științific. Obiectul științei, prin urmare, nu îl reprezintă aceste elemente individuale, ci abstracțiunile rezultate pe baza lor (spre ex.: amintiri, dorințe, sentimente etc.), care reprezintă o veritabilă aducere la unitate a unor conținuturi singulare, disparate, prin abstragerea unor trăsături comune. Desigur, vorbim despre o unitate *a posteriori*, diferită de unitatea *a priori* a sufletului în metafizicile tradiționale. Acest proces de abstracție generator de unitate este, practic, același tip de proces prin care se creează noțiunile. În fața unei diversități fenomenale (viitoarea extensiune), mintea abstrage elemente comune (viitoarea intensiune) pentru a crea unități noționale. La fel procedează și științele în modul prin care își constituie conceptele.

În argumentația lui Motru, unitatea psihică are cel puțin trei înțelesuri. În primul rând, avem unitatea obținută prin abstractizare, despre care a fost vorba mai sus. Abstractizarea reduce diversitatea naturală la proprietățile pe care elementele

ei le au în comun, asigurând nu doar unități intensionale precum cele care definesc amintirile, sentimentele etc., ci și o unitate extensională de tipul a ceea ce am numit aici „psihosferă”, creată pe baza acestor unități intensionale. Acesta este procesul de *uniformizare*. În al doilea rând, unitatea trebuie postulată la nivelul întregului. Altfel, legea conservării energiei nu poate fi formulată. Ea are nevoie de identificarea unui sistem în cadrul căruia se conservă energia. Prin urmare, psihicul, la Motru, devine un astfel de sistem. Un al treilea tip de unitate este unitatea *funcțională*, pe care o putem numi și organică. În acest sens, psihicul este o unitate pentru că „elementele” lui sunt centralizate (vezi *supra*, metafora lui Ribot) și, astfel, integrate într-un tot funcțional. O oarecare dificultate în aceste încercări de fundamentare teoretică a psihologiei văd în faptul că Motru consideră că *uniformizarea* psihicului este necesară pentru *legiferare*, dar, tot el spune, ea nu poate fi realizată decât pe baza unei legiferări prealabile, adică principiul conservării energiei psihice. Dificultatea este însă ameliorată prin aceea că principiul conservării energiei este, de fapt, postulat.

NOTE

¹ Vezi C. Rădulescu-Motru, *Elemente de metafizică*, 1912, p. 65: „Definițiunea cea nouă s-a format încetul cu încetul prin colaborarea a o mulțime de psihologi. În prima linie ea se datorează, poate, lui Herbart, lui W. James și lui W. Wundt. Dar, pe lângă aceștia sunt mulți alții cari au afirmat-o. Noua definițiune era în atmosfera noii psihologii. Ea concentra în sine programul celor ce voiau să facă din psihologie o știință exactă”.

² Despre programul lui Lange al unei psihologii fără suflet, vezi pe larg în: Thomas Teo, „Friedrich Albert Lange on neo-Kantianism, socialist Darwinism, and a psychology without a soul”, pp. 291–294; Pietro Gori, „Psychology without a soul, philosophy without an I”, pp. 173–178.

³ Prin „științe speciale”, Rădulescu-Motru înțelegea, la fel ca și Maioreescu, ceea ce înțelegem acum prin „științe” pur și simplu. Acestea erau considerate „speciale” prin contrast cu filosofia, considerată „știința universală”.

⁴ Pentru detalii privind proiectul lui Herbart de matematizare a psihologiei, vezi David E. Leary, „The historical foundation of Herbart’s mathematization of psychology”, pp. 150–168.

⁵ În *Elemente der Psychophysik* (1860), Fechner a formulat legea conform căreia senzația este proporțională cu logaritmul intensității stimulului. Această lege, bazată pe cercetările anterioare ale lui Weber, este una dintre primele încercări de a cuantifica relația dintre evenimentele fizice și evenimentele mentale. Pentru o descriere a modului în care Fechner a ajuns la această lege, vezi Michael Heidelberger, *Nature From Within: Gustav Theodor Fechner and his Philosophical Worldview*, p. 200 sqq.

⁶ A se vedea critica pe care Kant o aduce psihologiei ca știință în *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft* (1786), AA, 4: 471. Cercetarea empirică a sufletului nu va deveni niciodată o adevărată știință a naturii, spunea el. În primul rând, pentru că matematica nu poate fi aplicată fenomenelor simțului intern și legilor lor. Apoi, pentru că actul observației distorsionează starea subiectului observat. Psihologia va rămâne pentru totdeau-

na la nivelul unei descrieri a fenomenelor simțului intern. Vezi Abhaya C. Nayak; Eric Sotnak, „Kant on the impossibility of the «soft sciences»”, pp. 133–151.

⁷ Vezi *Problemele psihologiei*, pp. 132, 135–136, 137–138, 140, 143.

⁸ Vezi Th. Ribot, *Les Maladies de la personnalité*, p. 157.

⁹ C. Rădulescu-Motru, *Problemele psihologiei*, p. 144.

¹⁰ C. Rădulescu-Motru, *Problemele psihologiei*, pp. 50–51.

¹¹ *Ibidem*, p. 49.

¹² Wilhelm Wundt, *Outlines of Psychology*, pp. 321–323.

¹³ C. Rădulescu-Motru, *Știință și energie*, pp. 23–24.

¹⁴ C. Rădulescu-Motru, „Cauzalitatea mecanică ...”, I, pp. 52–53. Mult mai târziu, în *Curs de psihologie* (1923), Rădulescu-Motru constata că psihologia a ratat dezideratul măsurătorii: „Deosebirea dintre psihologie și științele naturale este că acestea din urmă au reușit să reducă, prin măsurători exacte, condițiunile faptelor la simple raporturi cantitative, pe când psihologia este încă departe de a fi ajuns aci. Drumul îi este însă identic cu acela al științelor naturale” (*Curs de psihologie*, p. 13).

¹⁵ C. Rădulescu-Motru, *Puterea sufletească*, p. 69.

¹⁶ *Ibidem*, p. 129.

¹⁷ *Ibidem*, p. 131.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Gori, Pietro, „Psychology without a Soul, Philosophy without an I. Nietzsche and 19th Century Psychophysics (Fechner, Lange, Mach), în Bartholomew Ryan, Maria Joao Mayer Branco & João Constancio (eds.), *Nietzsche and the Problem of Subjectivity*, De Gruyter, 2015, pp. 166–195.
- Heidelberger, Michael, *Nature From Within: Gustav Theodor Fechner and his Philosophical Worldview* [1993], transl. by Cynthia Klohr, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2004.
- Leary, David E., „The historical foundation of Herbart’s mathematization of psychology”, în *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 16, 1980, pp 150–168.
- Nayak, Abhaya C.; Eric Sotnak, „Kant on the impossibility of the «soft sciences»”, *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 55, nr 1, 1995, pp. 133–151.
- Rădulescu-Motru, C., „Cauzalitatea mecanică și fenomenele psihice”, I, *Convorbiri literare*, XXVII, 1897, nr. 1, pp. 41–57.
- Rădulescu-Motru, C., *Problemele psihologiei*, București, Librăria Socec & Cie, 1898.
- Rădulescu-Motru, C., *Știință și energie*, București, Editura Librăriei Leon Alacalay, f. a. [1907].
- Rădulescu-Motru, C., *Elemente de metafizică. Principalele probleme ale filosofiei contemporane pe înțelesul tuturor*, București, 1912 (*Studii filosofice*, VII).
- Rădulescu-Motru, C., *Curs de psihologie*, București, Cultura Națională, 1923.
- Ribot, Th., *Les Maladies de la personnalité*, Paris, Félix Alcan, 1921 [1884].
- Teo, Thomas, „Friedrich Albert Lange on neo-Kantianism, socialist Darwinism, and a psychology without a soul”, *Journal of History of the Behavioral Sciences*, vol. 38 (3), 2002, pp. 285–301.
- Wundt, Wilhelm, *Outlines of Psychology* [ed. germ.: 1896], transl. by Charles Hubbard Judd, Leipzig, Wilhelm Engelmann, 1897.